

Dr Radoje ŽUGIĆ, guverner Centralne banke Crne Gore

Turizam je prioritetna djelatnost

Snažne investicije u sektoru turizma, kako okončane, tako i one koje su u toku, unaprijedile su kvalitet turističke ponude i atraktivnost turističkih mjesta, a samim tim dovele i do znatnog povećanja realizovanih, ali i očekivanih budućih prihoda u turizmu.

Dr Radoje ŽUGIĆ

PUTOVANJA: *Nedavno ste istakli da su u bankarskom sistemu preokrenuti negativni trendovi u pozitivne – značajan je pad nivoa loših kredita, pad kamatnih stopa, kao i blagi rast kreditne aktivnosti, i, što je veoma bitno, očekuje se nastavak ovih trendova koji će dati podsticaj ekonomskom rastu i razvoju. Znači li to da je izražena monetarna i finansijska stabilnost Crne Gore, da se očekuje pozitivan trend, i na osnovu kojih pokazatelja?*

ŽUGIĆ: Prema podacima za 2016. godinu, finansijski sektor u Crnoj Gori je stabilan i bilježi pozitivne trendove u kretanju indikatora, kako regulatornih, tako i indikatora stabilnosti

cijena. Kreditna politika, iako još uvijek oprezna, pokazuje određeni rast. Ukupni krediti su, na kraju decembra prethodne godine, iznosili 2,4 milijarde eura i bilježe rast od 1,3% na godišnjem nivou. Podaci, takođe, ukazuju da se ključne ranjivosti iz prethodnog perioda, a to su visok nivo loših kredita i visoke kamatne stope, smanjuju, sa tendencijom njihovog daljeg ublažavanja.

Kada govorimo o kamatnim stopama, one nastavljaju tendenciju pada koja je započeta krajem 2014. godine. Na kraju decembra 2016. godine, PPEKS na ukupne kredite je iznosila 7,45%, sto predstavlja pad od 1,08 p.p. u jednogodišnjem periodu. PPEKS na novoodobrene kredite iznosi 6,27% i predstavlja pad od 1,85 p.p. u jednogodišnjem periodu.

Primjena regulative, uz evidentno odobravanje novih plasmana u vidu kredita, tokom 2016. godine, kroz aranžmane refinansiranja, restrukturiranja i drugih oblika kreditiranja, niže kamatne stope u odnosu na prethodni period, te blagi oporavak privredne djelatnosti, uticali su da se nivo nekvalitetnih kredita u bankama postepeno smanjuje. U narednom periodu, očekujem njihov dalji pad. Međutim, iako u opadanju, ovaj nivo je još uvijek visok, ali bih istakao da je ovo pitanje, sa aspekta Centralne banke, više u fokusu rješenja kod pojedinih banaka, nego na nivou sistema i sistemskog rizika, kao što je to bilo u prošlosti. Kretanje nekvalitetnih kredita će, u velikoj mjeri, zavisiti i od likvidnosti i solventnosti domaće privrede, koja je jedan od ključnih izvora rizika.

U cilju još snažnije kreditne aktivnosti i doprinosa oporavku solventnih dužnika, Centralna banka je kreirala zakonsko rješenje, tzv. Podgorički model, zasnovan na dobrovoljnom vansudskom finansijskom restrukturiranju, kojim će se ovaj postupak podstaknuti i učiniti efikasnim u interesu dužnika i povjerioca.

PUTOVANJA: *Da li je iskazan ekonomski rast u prošloj godini i šta možete reći o ekonomskim kretanjima u ovoj godini, posebno sa aspekta brojnih investicionih zahvata u oblasti turizma i održivog razvoja?*

ŽUGIĆ: Prema projekcijama CBCG, u prošloj godini ostvaren je rast BDP-a u rasponu od 2 do 2,5%. Tokom 2016. godine imali smo značajan rast uvoza i sporiji tempo realizacije projekta autoputa i ova dva faktora su uslovlila nešto nižu stopu rasta od očekivane. Shodno tome, realno je očekivati da će intenziviranje izgradnje autoputa imati pozitivne efekte na kretanje BDP-a u 2017. godini. Dodatno, rastu ekonomije u 2017. godini doprinijeće i gradnja objekata turističkog i energetskog karaktera, kao i stabilizacija i obnavljanje proizvodnje u industriji, te povećanje poljoprivredne proizvodnje u funkciji redukcije uvoza.

Imajući prethodno u vidu, kao i očekivani snažniji investicioni ciklus, naša je procjena da će stopa rasta u 2017. godini biti u rasponu od 3,3 do 3,8%.

PUTOVANJA: *Koji su, po Vama, mogući problemi crnogorske*

PUTOVANJA

ekonomije u 2017. (zaposlenost, obezbjeđivanje dovoljno novca za održavanje tekuće budžetske potrošnje, oživljavanje kreditne aktivnosti banaka prema privredi, priliv stranih direktnih investicija,...)?

ŽUGIĆ: Dugogodišnje saniranje uticaja krize uslovalo je visoko fiskalno opterećenje privrede. Dalje, zbog ograničene veličine i posljedične otvorenosti crnogorske privrede suočavamo se sa određenim ranjivostima sistema. Usljed nedovoljne diverzifikovanosti i akumulativne sposobnosti privrede, konkurentnost proizvoda i usluga je niska, a istovremeno „bolujemo“ od visoke uvozne zavisnosti. Takođe, eurizovan i otvoren sistem snažno je izložen uticaju preliivanja trendova i rizika sa međunarodnog na domaće tržište, kao i tokove kapitala.

Nabrojane okolnosti su mogući problemi sa kojima se crnogorska ekonomija može suočiti i u 2017. godini. Dodatno, dalja fiskalna prilagođavanja, kojima bi se pribjeglo u cilju sanacije deficita i javnog duga, mogu imati negativne uticaje na ostvarenje rasta, uz rizik preliivanja ovih efekata na privredne subjekte koji su u fazi prilično krhkog oporavka. Moguće je i da se dodatne mjere konsolidacije javnih finansija negativno odraze na privatnu i javnu potrošnju. Takođe, bilo kakva dodatna kašnjenja u realizaciji investicionih projekata, novih ili već započetih, uticala bi negativno na projektovanu stopu ekonomskog rasta, a samim tim i na produbljivanje postojećih problema likvidnosti i solventnosti realnog sektora zbog nedovoljne akumulacije prihoda.

Dugogodišnji problem crnogorske ekonomije je i visoka nezaposlenost. Stopa nezaposlenosti u decembru 2016. godine iznosila je 21,33%, što je za 4 p.p. više u odnosu na decembar 2015. godine. Na ovu dinamiku na tržištu rada najviše je uticala primjena „zakonskih rješenja“, koja nijesu imala motivacionu komponentu, kada je zapošljavanje i angažovanje radne snage u pitanju. Naprotiv, pojedina „zakonska rješenja“ su pojačala negativne tendencije na tržištu rada i, istovremeno, negativno uticala na fiskalne parametre. Nadam se da se ovakve aktivnosti neće ponoviti u budućnosti i da je lekcija iz ovog iskustva naučena.

Ograničavajući faktori na planu

smanjenja nezaposlenosti u Crnoj Gori su i dalje prisutna nelikvidnost realnog sektora, kao i druga ograničenja na strani tražnje. Dugoročna neusklađenost ponude i tražnje na tržištu rada se samo pojačava sa porastom strukturne nezaposlenosti u sistemu. Očekujem da će najavljeni investicioni ciklus, uz kontinuirani rad na prekvalifikacijama i dokvalifikacijama postojećeg aktivnog stanovništva, radno neangažovanog u sistemu, u narednom periodu povećati tražnju za kadrovima, naročito u oblastima građevinarstva, turizma, energetike, prerađivačke industrije i poljoprivrede.

PUTOVANJA: Koliko je nivo javnog duga ozbiljan problem i da li država može uredno da izmiruje obaveze prema kreditorima. Koliki je teret njegove otplate?

ŽUGIĆ: Javni dug (bruto) na kraju 2016. godine, prema podacima Ministarstva finansija, iznosio je 2.485,4 miliona eura ili 66,6% BDP-a, dok je bruto državni dug (bez duga lokalnih samouprava) iznosio 2.343,2 miliona eura ili 62,8% BDP-a. Procjene su da će javni dug, usljed potrebe finansiranja infrastrukturnih projekata, do 2019. godine dostići nivo od 77,5% BDP-a.

Ovako visok nivo duga, svakako, zabrinjava i sa sobom nosi određene rizike, na koje CBCG, već neko vrijeme, upozorava. Ohrabruje donošenje „Plana sanacije“ i posvećenost nadležnih organa smanjenju ovih ranjivosti. Takođe, očekujemo da će i Vladina orijentacija strategije rasta, zasnovana na podsticajnim mjerama za investicije, imati svoj rezultat u snaženju ekonomske baze i da će se, na taj način, uz kreirano nominalno zaduženje i veći rast privrede, učešće duga u BDP-u smanjiti.

Paralelno sa aktivnostima na upravljanju javnim dugom, Vlada preduzima mjere na planu smanjenja deficita javne potrošnje. Ovdje želim da istaknem pozitivna rješenja koja su predviđena budžetom za ovu godinu, kada je u pitanju tekuća budžetska potrošnja. Naime, uz izuzeće kapitalne potrošnje, najavljeno je ostvarenje relativno uravnoteženog bilansa tekuće potrošnje, odnosno ostvarenje suficita u iznosu od oko 50 miliona eura. Ukoliko se ostvare najavljene mjere i uštede predviđene fiskalnom

politikom, očekujem da se fiskalni rizici neće materijalizovati i ugroziti stabilnost sistema.

PUTOVANJA: CBCG je dostavila Vladi Crne Gore Preporuke za ekonomsku politiku u 2017. godini, od kojih izdvajam turizam. Šta u najkraćem sadrže preporuke upućene Vladi iz sektora turizma, i kakva je saradnja sa Vladom?

ŽUGIĆ: Centralna banka redovno, već duži niz godina, priprema i Vladi dostavlja preporuke za vođenje ekonomske politike, sa aspekta podsticanja potencijala rasta i povećanja i unapređenja ukupne stabilnosti sistema.

Turizam je, naravno, prepoznat kao prioritetna djelatnost i, u tom pravcu, su i išle naše preporuke sa ciljem snaženja ovog sektora u 2017. godini. Između ostalog, akcenat smo stavili na unaprijeđenje strukture i kvaliteta postojećih smještajnih kapaciteta, podsticanje investiranja u izgradnju hotelskih kapaciteta visoke kategorije i privlačenje velikih hotelskih lanaca, ne samo na primorju, već i u drugim regijama, kao i na rješavanje problema kratke turističke sezone u Crnoj Gori. Takođe, naglasili smo potrebu smanjenja neformalnog sektora, kontrole kvaliteta usluga i zapošljavanja, unapređenja evidencije smještajnih i ugostiteljskih kapaciteta, te, u konačnom, unapređenja putne i ostale prateće infrastrukture, što je neophodno radi unapređenja konkurentnosti turističke ponude.

Dalje, CBCG je, kroz date preporuke, podržala povećanje dostupnosti Crne Gore kao turističke destinacije, kroz aranžmane sa avio kompanijama, kao i otvaranje tzv. „zelenih“, odnosno eko hotela u cilju promovisanja ekološke komponente. Takođe smo preporučili definisanje obrazovnih programa za stručnjake iz oblasti turizma, koji će, po kvalitetu i kvantitetu, zadovoljiti sve specifične zahtjeve ove djelatnosti.

PUTOVANJA: Ministarstvo održivog razvoja i turizma, u prikazu finansijskih rezultata na godišnjem nivou iz turističke djelatnosti, poziva se na podatke iz CBCG. Da li CBCG vrši procjenu prihoda od turizma i na osnovu koje metode (da li je u pitanju promet ili prihod)? Koliko ste zadovoljni finansijskim efektima od turizma u 2016. godini (prometom – prihodom) i ostalim efektima koje

ostvaruju privredna i uslužna djelatnost koje prate crnogorski turizam?

ŽUGIĆ: CBCG radi procjenu prihoda od turizma na bazi podataka o broju noćenja, čiji je izvor Monstat, te procjene dnevne potrošnje i broja neregistrovanih turista. Tokom 2016. godine procijenjeni prihodi od putovanja, odnosno turizma iznosili su 835,7 miliona eura i zabilježili su godišnji rast od 2,8% na izuzetno visoku osnovu iz 2015. godine. Prihodi od turizma su za 2,5 puta veći od prihoda koje je Crna Gora ostvarila na bazi izvoza roba.

Navedeni podaci govore o značaju koji turistički proizvod ima za ukupnu privredu. Naravno, značajan je i doprinos tzv. skrivenog izvoza, kojeg je teško izmjeriti standardnim metodama. Međutim, promocija nacionalnih proizvoda u potrošnji hotelske industrije je evidentna i značajna.

Snažne investicije u sektoru turizma, kako okončane, tako i one koje su u toku, unaprijedile su kvalitet turističke ponude i atraktivnost turističkih mjesta, a samim tim dovele i do znatnog povećanja realizovanih, ali i očekivanih budućih prihoda u turizmu.

PUTOVANJA: Hotelijski ističu nepovoljne kredite koje im nude banke, sa visokim kamatnim stopama. Tu su i mikrofinansijske in-

novoodobrene kredite za pripremu turističke sezone su iznosile 10,10% na kraju 2016. godine i porasle su 1,29% u odnosu na decembar 2015. godine.

Ovakve stope su, uglavnom, posljedica i visokog rizika koji je akumuliran tokom krize u ovom sektoru. Snažan investicioni ciklus tokom 2007. i 2008. godine je uslovio visoku zaduženost hotelijera, a kasnije je ekonomska kriza ograničila njihove mogućnosti da akumuliraju prihode. Na taj način je opterećenje servisiranja dugova raslo po oba ova osnova, što je imalo je za posledicu visok nivo nekvalitetnih kredita i porast kreditnog rizika u bankama. Kamatne stope koje imamo danas u sistemu su, između ostalih, pod značajnim uticajem ovih faktora.

Podaci ukazuju na skroman iznos sredstava po osnovu novoodobrenih kredita za pripremu turističke sezone (3,8 miliona eura), te smatramo da hotelska privreda koristi i druge izvore za kreditiranje svojih potreba, po povoljnijim uslovima. Prosječna ponderisana efektivna aktivna kamatna stopa na ukupno odobrene kredite u decembru 2016. godine je iznosila 7,45% i bila je manja za 1,08 p.p. u odnosu na decembar 2015. godine. Prosječna ponderisana efektivna aktivna kamatna stopa na novoodobrene kredite u decembru 2016. godine je iznosila

nos komplementarnih grana koje će imati pozitivne efekte na rast prihoda. Ovdje, prije svega, mislim na poljoprivredu, prerađivačku industriju i transport.

PUTOVANJA: Kako se izboriti sa sivom ekonomijom i korupcijom, koja je posebno izražena u turističkom sektoru?

ŽUGIĆ: Siva ekonomija je pojava koja ima svoje negativne uticaje ne samo u fiskalnoj sferi, gdje su posljedice i izgubljeni prihodi značajni, već mnogo ozbiljnije na konkurentnost ukupne hotelske industrije i pozicioniranost na međunarodnom tržištu. Smatram da borba sa sivom ekonomijom ima efekata samo ako je ova pojava adekvatno sankcionisana, a aktivnosti na suzbijanju nelegalnog poslovanja dosljedne i transparentne, odnosno kako je to bilo i kreirano u prethodnom periodu, kao aktivnost sa nultom stopom tolerancije i bez selektivnosti.

Na takav, sveobuhvatan način će se kreirati zdrav i stimulativan poslovni ambijent za postojeće i buduće hotelijere od kojih se očekuje da budu jedan od ključnih kreatora dodatne vrijednosti u crnogorskoj privredi. U suprotnom, postojeći rizici će se samo produbiti.

PUTOVANJA: Na koje privredne

Prihodi od turizma (strani turisti) 2002-2016. godina

mil.
EUR

God.	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ukup	125.0	138.4	171.8	221.7	271.1	457.2	538.5	519.9	543.7	609.7	633.6	656.3	671.5	804.1	821.5

stitucije, a ove godine najavljene su povoljnosti koje nudi Investiciono razvojni fond za projekte iz oblasti turizma i ugostiteljstva. Kakvo je Vaše mišljenje o kreditnim plasmanima u turističku djelatnost?

ŽUGIĆ: Kamatne stope banaka za kredite koji su namijenjeni pripremi turističke sezone pokazuju tendenciju blagog opadanja u 2016. godini. Smatramo, međutim, da je ovo smanjenje i dalje nedovoljno. Shodno podacima iz kreditnog registra, na kraju decembra 2016. godine, prosječno ponderisana efektivna kamatna stopa (PPEKS) na ukupne kredite u oblasti turizma je iznosila 9,58% i predstavlja pad od 0,48 p.p. u jednogodišnjem periodu. Sa druge strane, kamatne stope na

6,27%, što predstavlja pad od 1,85 p.p. za isti period prethodne godine.

U tom smislu evidentan je značajniji pad kamatnih stopa na nivou sistema u prethodnom periodu, što pozitivno utiče na oporavak likvidnosti i solventnosti ukupne, pa i turističke privrede.

Što se tiče povoljnosti koje nudi Investiciono-razvojni fond za projekte iz oblasti turizma i ugostiteljstva, one značajno doprinose rasterećenju vitalnih subjekata u hotelskoj industriji i daju veliki podsticaj stvaranju konkurentnog malog i srednjeg biznisa u ovoj oblasti. Na ovim osnovama, očekujemo značajniji doprinos ukupnom rastu privrede, ne samo kroz direktne efekte od turističkih privrednika, već i kroz snažan dopri-

djelatnosti Crna Gora treba da bazira svoj razvoj?

ŽUGIĆ: Privredne grane na kojima Crna Gora treba da bazira svoj razvoj su već prepoznate i to su turizam, poljoprivreda, prerađivačka industrija i energetika. Međutim, smatram da veliki značaj u budućem rastu i razvoju naše privrede imaju i sve prateće djelatnosti, kojima se, sa prioritarnim oblastima, daje šansa za rast i razvoj u narednim godinama.

Dakle, neophodno je koristiti komparativne prednosti, efikasnije valorizovati velike potencijale i širiti poresku osnovu u funkciji fiskalne održivosti i finansijske i makroekonomske stabilnosti.

PUTOVANJA